

Teologija pred izazovom filozofijske hermeneutike

Davor Vuković*

Sažetak

U ovome članku autor se bavi temom izazova i plodnosti filozofijske hermeneutike za teologiju. Nastoji prikazati značenja pojma hermeneutike. Hermeneutika je, naime, nadišla isključivo metodološko–pomoćni karakter koji je imala kroz povijest. Ukoliko polazi od univerzalnosti fenomena razumijevanja i interpretacije, utoliko je u suvremeno doba zadobila filozofijski status. Filozofijska hermeneutika također je iznova otkrila konstitutivno značenje povijesnosti, intersubjektivnosti, tradicije, jezičnosti i dijaloga za cjelokupno ljudsko razumijevanje i iskustvo. Autor se osvrće i na rizik relativizma u hermeneutici te ukazuje da hermeneutika i metafizika, u svjetlu njihovog značenja za teologiju, stoje u komplementarnome odnosu. Na koncu, autor ukazuje na mogućnosti (i nužnosti) hermeneutičkoga obilježja teologije, odnosno na viziju teologije kao hermeneutike. Ne radi se o uporabi filozofijske hermeneutike kao pomoćne discipline, već o unutarnjem usvajanju hermeneutike i njezinih otkrića kao dimenzije čitave teologije.

Ključne riječi: filozofijska hermeneutika, teologija, povijesnost, razumijevanje, interpretacija, relativizam, metafizika

Uvod

Od samih početaka kršćanstva, teologija¹ se nalazi pred izazovom misaonih i filozofskih struja svoga vremena. Razlog je tomu zadaća kršćanskoga govora o Bogu (teo–logije) da uvijek iznova promišlja načine izricanja jednom u povijesti objavljene Božje riječi. Teologija stoga treba biti u potrazi za prikladnim načinom, jezikom i stilom, u kojem će kršćanska vjera biti izrečena razumljivo određenomu povijesnom razdoblju i u određenim kulturalno–misaonim okolnostima.

* Dr. sc. Davor Vuković, viši asistent pri Katedri fundamentalne teologije, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Adresa: Petra Preradovića 17, 31400 Đakovo, Hrvatska. E–pošta: dav.vuk@gmail.com

1 U naslovu članka, kao i u cijelome radu, rabi se naziv *teologija* shvaćajući teološku djelatnost kao cjelinu, bez podjele na discipline. Cilj, naime, nije definirati odnos filozofijske hermeneutike i pojedine teološke discipline, već ukazati na plodnost hermeneutske misli za teologiju u cjelini.

U tom smislu, teologija je osobito otvorena filozofskoj misli jer je ona, poput teologije, okrenuta ne tek pojedinačnim vidovima stvarnosti, već univerzalnomu, temeljima, vječnom. To osobito stoji kada se govori o metafizici koja se zanimala za posljednji temelj i smisao stvarnosti.

Situacija i obzor, međutim, unutar kojih je smještena suvremena filozofija, obilježeni su krizom metafizike² odnosno činjenicom da se više ne prihvaćaju objektivne istine i posljednji temelji zbilje. Riječ je o gubitku povjerenja u mogućnost jedne zaokružene i cjelovite vizije stvarnosti. Živimo u vremenu rascjepkanoga odnosno fragmentiranog znanja,³ punog nesigurnosti i nejasnoća. Spoznaja je tako lišena sigurnosti, stabilnosti i sveobuhvatnoga horizonta. Drugim riječima, završeno je doba *jake* misli i apsolutnih istina, te živimo u vremenu *slabe* misli i radikalne povijesnosti.⁴

U takvom se kontekstu, među različitim smjerovima u suvremenoj filozofiji, smješta nastanak i razvoj filozofijske hermeneutike.⁵

U ovom će se radu nastojati opisati tradicionalno shvaćanje pojma *hermeneutike* te će se ukazati na posebnosti suvremene filozofijske hermeneutike.⁶ Osvrnut ćemo se i na rizik relativizma u hermeneutici te pokušati vidjeti u kojem odnosu stoje hermeneutika i metafizika, osobito iz perspektive njihovoga značenja

- 2 Usp. Renato Serpa, *Il post-moderno e la prospettiva metafisica*, u: *Ermeneutica e metafisica. Possibilità di un dialogo*, Battista Mondin (ur.), Roma, 1996, str. 233–240; usp. Graziano Ripanti, *Il linguaggio della metafisica*, u: *Hermeneutica*, 2005, str. 5; usp. Antonio Pieretti, *Epistemologia contemporanea e problema del fondamento*, u: *Hermeneutica*, 2005, str. 153–157; usp. Aniceto Molinaro, *Metafisica e ermeneutica in dialogo*, u: *Ermeneutica e metafisica. Possibilità di un dialogo*, Battista Mondin (ur.), Roma, 1996, str. 144–145; usp. Andrea Milano, *Quale verità: per una critica della ragione teologica*, Bologna, 1999, str. 47–65.
- 3 Radi se o rascjepkanosti znanja u postmoderni i o negiranju bilo kakve forme racionalnosti koja bi se temeljila na objektivnoj istini. Umjesto traganja za temeljem zbilje — kako bi se mogao razumjeti uzrok stvari i kako bi se pronašla posljednja i definitivna istina, te tako otkrio smisao svijeta i povijesti — postmoderna svoju zadaću ostvaruje u istraživanju konkretne i opipljive stvarnosti, bez univerzalnih pretenzija. Usp. Antonio Pieretti, *Epistemologia contemporanea e problema del fondamento*, str. 153–154. R. Serpa dodaje kako se u aktualnom postmodernom dobu čini da se misao konačno oslobodila od bremena apsolutnoga, čvrstog principa. Izvan mode je, naime, traganje za prvim uzrokom zbilje, koji bi bio temelj iskustva. Usp. Renato Serpa, *Il post-moderno e la prospettiva metafisica*, str. 233.
- 4 Na toj liniji valja spomenuti da je *slabu misao* (*pensiero debole*) u suvremenoj filozofiji proglasio filozof Gianni Vattimo. On se zapravo nadovezuje na M. Heideggera, prema kojem bitak kao stabilna i nepromjenjiva kategorija više ne postoji. Heidegger je tako doveo u pitanje tradicionalno poimanje bitka i mišljenja, istaknuvši radikalnu povijesnost ljudskoga bića i procesa razumijevanja, odnosno konstitutivnu ograničenost ljudskog bitka i postojanja.
- 5 Za opći uvod u filozofijsku hermeneutiku, usp. Jean Grondin, *Einführung in die philosophische Hermeneutik*, Darmstadt, 1991; usp. Josef Bleicher, *L'ermeneutica contemporanea*, Bologna, 1986; usp. Maurizio Ferraris, *Storia dell'ermeneutica*, Milano, 1997; usp. Gaspare Mura *Ermeneutica e verità. Storia e problemi della filosofia dell'interpretazione*, Roma, 1997; usp. Maurizio Moscone, *Filosofia ermeneutica oggi*, Roma, 1995; usp. Emerich Coreth, *Grundfragen der Hermeneutik. Ein philosophischer Beitrag*, Freiburg–Basel–Wien, 1969.
- 6 Različiti su nazivi koji se koriste kada se govori o hermeneutici: filozofska/filozofijska hermeneutika, hermeneutička/ hermeneutska filozofija, filozofija kao hermeneutika, filozofija hermeneutike, itd. U ovom će se radu uglavnom koristiti naziv filozofijska hermeneutika.

za teologiju. Na koncu će se ukazati na plodnost filozofijske hermeneutike za teologiju.⁷

1. *Hermeneutika: od tradicionalnoga prema suvremenome shvaćanju*

Potrebno je pojasniti pojam i značenje riječi *hermeneutika*. Radi se, naime, o složenome pojmu i o različitim značenjima koja je hermeneutika imala kroz povijest.

Pojam hermeneutika etimološki dolazi od grčkoga glagola *ἑρμηνεύω*, što znači *prevoditi, interpretirati, tumačiti*, a u korijenu je riječi ime *Hermes*, u grčkoj mitologiji Zeusov sin koji je ljudima morao prevoditi i tumačiti poruke bogova. Radi se, dakle, o zadaći prevođenja i tumačenja koja stoji u biti hermeneutike. Važnost je hermeneutike u pokušaju prenošenja značenja i smisla iz jednoga u drugi svijet, iz nekog drugog u vlastiti svijet.⁸

Pojam *hermeneutika* rabljen je već u svijetu antičke filozofije, a svoje mjesto nalazi i u židovsko–kršćanskome svijetu, kao nužnost koja se rađa iz susreta s biblijskim tekstovima čiji smisao nije uvijek jednostavan i neposredno razumljiv, nego je tražio tumačenje i interpretaciju. Hermeneutika je, u tom kontekstu, shvaćana prvotno kao tehnika odnosno metoda biblijske egzegeze. Najpoznatiji su predstavnici biblijske hermeneutike Filon, Origen i Augustin. Osim u kontekstu interpretacije biblijskih tekstova, važno je spomenuti i hermeneutiku u juridičkome kontekstu tumačenja prava i zakona. Sve do 19. stoljeća, hermeneutika je bila usko vezana uz biblijski i pravni svijet interpretacije u smislu medote pomoću koje se tumače biblijski i pravni tekstovi.

Zaokret u razumijevanju hermeneutike događa se u novije vrijeme, pod utjecajem F. E. D. Schleiermachera. Hermeneutika se predstavlja kao umijeće odnosno vještina razumijevanja i interpretacije uopće.⁹ Tumačenje označava sastavni dio procesa razumijevanja svakoga teksta — ne samo biblijskoga — čiji smisao nije neposredno jasan. Stoga je važno ući u povijesni svijet teksta, ali i u povijesni kontekst autora. Dva su hermeneutička principa koja se ovdje ističu povijesna kritika, koja naglašava važnost izvornoga teksta, kao i važnost konteksta teksta i autora, te filozofska kritika koja ističe ulogu subjekta–tumača koji biva uključen u proces interpretacije.

7 Ovaj rad nema nakanu dati cjelovit prikaz filozofijske hermeneutike. Potrebno je, naime, naglasiti da kada govorimo o suvremenoj, odnosno o filozofijskoj hermeneutici, postoje različiti smjerovi, pravci i naglasci koji se ne mogu tek jednostavno svesti pod jedan nazivnik. Ukazat će se, stoga, na neke opće elemente i mjesta. U radu će se posebno istaknuti neke dimenzije filozofijske hermeneutike H. G. Gadamera. Razlog isticanja Gadamerove hermeneutike leži u njezinome nadilaženju uloge pomoćne filozofske discipline. U misli njemačkog filozofa, štoviše, hermeneutika predstavlja univerzalni vid same filozofije.

8 Usp. Hans–Georg Gadamer, *Hermeneutik*, u: *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Joachim Ritter (ur.), vol. 3, Basel/Stuttgart, 1974, str. 1061.

9 Usp. *Isto*, str. 1064.

Bitan utjecaj na razvoj hermeneutike izvršio je M. Heidegger koji se osobito zanimao za pitanje bitka. Povlašteno je mjesto na kojem se bitak manifestira u povijesti ljudsko biće: *tu-bitak*. Razumijevanje je, pak, shvaćeno kao izvorna struktura *tu-bitka*. Razumijevanje, naime, nije tek metodološki niti samo subjektivni čin, već predstavlja ontološku dimenziju samoga ljudskog postojanja i izvorni karakter *tu-bitka*.¹⁰ U svojoj kasnijoj filozofiji, Heidegger smatra jezik privilegiranim mjestom manifestacije bitka. U toj perspektivi, interpretacija biva shvaćena unutar ontologije jezika. Radi se o bitku koji se objavljuje u jeziku i poziva čovjeka na odgovor. Upravo u odgovoru, čovjek ostvaruje autentičnu bit svoje egzistencije. Bit jezika tako je shvaćena kao *prisutnost bitka*.¹¹

U razvoju suvremene hermeneutike značajnu ulogu imao je H. G. Gadamer koji ukazuje na univerzalnost razumijevanja. Proces razumijevanja predstavlja konstitutivnu dimenziju čitavoga ljudskog postojanja. Za razumijevanje važnu ulogu imaju povijest i tradicija. Čovjek u svome postojanju konstitutivno pripada povijesti i njome je određen. Povijesnost tako označuje subjekt koji razumijeva, objekt koji se spoznaje i razumijeva, ali i sam proces razumijevanja. Tradicija pak predstavlja izvorište pred-razumijevanja, predrasuda (pozitivno shvaćenih) i već ostvarenih interpretacija od kojih čovjek ne može apstrahirati i koje ulaze u proces razumijevanja.¹² Čovjek, u tom smislu, u procesu razumijevanja nikad nije izoliran, nego je povezan s povijesnom tradicijom i njegovo razumijevanje predstavlja živo sudjelovanje u tradiciji. Razumijevanje nije tek čin subjekta, koliko uključivanje u živi tijek povijesnoga prenošenja, u kojem se neprestano prožimaju prošlost i sadašnjost.¹³ Jezik također ima važnu ulogu u hermeneutičkome procesu, shvaćen kao univerzalni medij u kojem se ostvaruje razumijevanje.¹⁴

Gadamerova hermeneutika predstavlja značajan doprinos koji je obilježio filozofiju 20. stoljeća, ali i suvremenu misao uopće. Već od prvoga izdanja Gadamerovoga središnjeg djela, *Istina i metoda*, filozofijska hermeneutika postala je jednim od temeljnih strujanja u suvremenoj misli. S jedne strane, Gadamerova hermeneutička teorija slijedi tradicionalno shvaćanje hermeneutike kao discipline i vještine tumačenja određenoga teksta. S druge strane, hermeneutika u Gadamerovoj misli dobiva filozofijski status: ona poprima univerzalnu dimenziju.¹⁵ Kao filozofijska teorija o ljudskome iskustvu općenito (ne samo kao teorija tumačenja pisanih tekstova), hermeneutička se zadaća tumačenja i razumijevanja proširuje, prema Gadameru, na sve ono što može biti shvaćeno i

10 Usp. Hans Georg Gadamer, *I fondamenti filosofici del XX secolo*, u: Hans Georg Gadamer, *Ermeneutica e metodica universale*, Torino, 1973, str. 139–140.

11 Usp. Pier Angelo Sequeri, *Ermeneutica e filosofia*, u: *Dizionario teologico interdisciplinare*, Casale Monferrato, 1977, str. 63.

12 Usp. Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode*, Tübingen, 1986, str. 281–289.

13 Usp. *Isto*, str. 295.

14 Usp. *Isto*, str. 478–479; usp. Hans-Georg Gadamer, *Philosophie und Hermeneutik*, u: Hans-Georg Gadamer, *Kleine Schriften*, vol. 4, Tübingen, 1977, str. 259–260.

15 Usp. Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode*, Tübingen, 1986, str. 478–480.

spoznato¹⁶. Možemo, naime, govoriti o podudaranju hermeneutike sa samom filozofijom, nadilazeći tako granice diskusije o hermeneutici isključivo u njezinoj metodološkom značenju. Tumačenje i interpretacija, ističe G. Ripanti, već odavno nisu samo *ars technica*, nego predstavljaju sam način davanja, pružanja i objavljivanja iskustva istine. U tom smislu, radi se o hermeneutici kao filozofiji i kao horizontu misli.¹⁷

J. Grondin smatra kako se filozofijska hermeneutika, u kontekstu suvremene filozofije, ističe kao privilegirana forma filozofijskoga mišljenja, upravo jer su filozofi postali svjesni univerzalnosti pitanja interpretacije i tumačenja.¹⁸ U tom smislu, suvremena je hermeneutika, polazeći od *hermeneutičkih* nastojanja W. Diltheya, M. Heideggera, H. G. Gadamera, J. Habermasa, P. Ricoeura i drugih, filozofija koja pokušava sagledati dimenzije i vidove složenoga i opsežnoga svijeta interpretacije.

Prema Grondinu, imajući u vidu konstitutivnu važnost interpretacije u našem odnosu prema svijetu, hermeneutika se ne odriče univerzalnoga zahtjeva filozofije, naprotiv, ona ga ostvaruje. I zbog činjenice da svaki odnos sa stvarnim, dakle svaka teorija, počiva na interpretaciji, hermeneutika ima univerzalno usmjerenje i težinu. Univerzalnost interpretacije predstavlja instancu koja određuje hermeneutičko usmjerenje suvremene filozofije i koja filozofiji omogućava da zadrži svoje temeljno usmjerenje ka univerzalnomu. Hermeneutika je tako, prema Grondinu, postala *prima philosophia*.¹⁹

Na tome tragu, J. Greisch ističe kako živimo u vremenu hermeneutičkoga uma, odnosno u hermeneutičkome dobu uma.²⁰ Prema francuskome filozofu, 20. stoljeće u cjelini zaslužuje biti nazvano hermeneutičkim dobom uma.²¹

Greisch napominje da formula *hermeneutičko doba uma* nema totalitaran ili dogmatski smisao. Drugim riječima, ne radi se o nekakvome novom dobu hegemonije hermeneutike, nego o postavljanju pitanja o razlozima koji objašnjavaju kako je hermeneutika uspjela, od jedne izvanfilozofijske i tehničke discipline, ne samo sebi dati filozofijski temelj, već se utvrditi i kao dominantna filozofska

16 Usp. *Isto*, str. 478–479; usp. Hans-Georg Gadamer, *Philosophie und Hermeneutik*, str. 259–260.

17 Usp. Graziano Ripanti, *Ermeneutica come pensiero della parola*, u: *Hermeneutica*, 1997, str. 3. V. Mathieu govori o čovjeku kao hermeneutičkome biću, pod uvjetom da interpretacija predstavlja konstitutivni moment svake spoznaje. Usp. Vittorio Mathieu, *L'uomo animale ermeneutico*, u: *Annuario filosofico* 8 (1992), str. 39. A. Milano na tom tragu ističe da je čovjek *homo hermeneuticus*, biće konstitutivno obilježeno dinamikom tumačenja i interpretacijete govori o dinamičnoj cirkularnosti tumačenja, u duhu Heideggerove i Gadamerove misli prema kojima razumijevanje nije tek jedno od mogućih čovjekovih stavova, već konstitutivni vid egzistencije. Usp. Andrea Milano, *Quale verità: per una critica della ragione teologica*, str. 74–78.

18 Usp. Jean Grondin, *Ermeneutica e relativismo*, u: *Communio*, 1987, br. 95, str. 97–99.

19 Usp. *Isto*, str. 99.

20 Usp. Jean Greisch, *L'âge herméneutique de la raison*, Paris, 1985; usp. Jean Greisch, *Ermeneutica e metafisica*, u: *Annuario filosofico* 11 (1995), str. 23–30; usp. Emilio Baccharini, *Ermeneutica e ragione dialogica*, u: *Hermeneutica*, 1997, str. 119–120; usp. Armando Rigobello, *La crisi della ragione e la sua età ermeneutica*, u: *Il sapere teologico e il suo metodo*, Ignazio Sanna (ur.), Bologna, 1993, str. 41–51.

21 Usp. Jean Greisch, *Ermeneutica e metafisica*, str. 24.

struja.²² Čini se da je razlog upravo u otkriću univerzalnosti fenomena interpretacije i činjenici da svaki naš odnos prema zbilji nikada nije čisto objektivni i metafizičan, već uvijek subjektivan i povijestan i, kao takav, prolazi kroz dinamiku interpretacije.

U tom smislu, P. Colombo tvrdi da se središnja nit bilo Gadamerove filozofije, bilo suvremene hermeneutike u cjelini, nalazi s jedne strane u obzoru povijesnosti, unutar kojega čovjek razumijeva samog sebe, druge i zbilju u jednome vremenskom odnosu, i s druge strane, u obzoru jezika unutar kojeg nam je povijest uopće dostupna. U tom svjetlu, hermeneutičke kategorije kao što su tradicija/predaja, jezičnost razumijevanja i hermeneutički krug predstavljaju temeljne datosti unutar strukture filozofijskoga mišljenja.²³

Hermeneutički um i mišljenje predstavljaju aktivnost diskurzivne, dijaloške i intersubjektivne naravi. Riječ je o egzistencijalno zahvaćenome umu koji pretpostavlja otvoreni horizont zbilje koji se izriče unutar jezika koji nikada nije apsolutan, već povijesno uvjetovan.²⁴

Suvremena filozofijska hermeneutika, može se zaključiti, predstavlja zaokret i odmak od tradicionalnoga shvaćanja hermeneutike kao tehnike ili metode interpretacije određenih tekstova. Riječ je i o odmaku od poimanja hermeneutike kao pomoćne discipline u filozofiji, teologiji ili pravu. Filozofijska hermeneutika, naime, osobito na tragu Heideggerovoga i Gadamerovoga prepoznavanja univerzalnosti fenomena interpretacije i razumijevanja, poprima oznake same filozofije i dobiva univerzalni karakter. Hermeneutika se predstavlja kao dinamična i otvorena forma mišljenja, svjesna važnosti povijesnosti, intersubjektivnosti, dijaloga, tradicije i jezika za ljudsko iskustvo i razumijevanje.

2. Rizik relativizma

Na početku rada ukazano je kako se uz suvremenu filozofiju povezuje i fenomen krize metafizičkoga uma. Završilo je, naime, doba objektivnih i apsolutnih sigurnosti, te je, u kontekstu radikalne povijesnosti, došlo do zalaza i kraja metafizike.

U filozofijskoj hermeneutici također su prisutne kategorije povijesnosti i ograničenosti kao središnji pojmovi. Hermeneutički fenomen može se shvatiti samo u kontekstu konstitutivne ograničenosti i povijesnosti te u svjetlu iskustva ljudske ograničenosti. Uočava se, dakle, snažno naglašena povijesnost s obzirom na pitanje razumijevanja i istine.

22 Usp. *Isto*, str. 24–25.

23 Usp. Paolo Colombo, *Ermeneutica e teologia. Verità e storia in H. G. Gadamer*, Milano, 1995, str. 105.

24 Usp. Armando Rigobello, *La crisi della ragione e la sua età ermeneutica*, str. 45–46.

Pitanje je, međutim, ne vodi li povijesnost filozofijsku hermeneutiku u relativizam?²⁵ Ne upada li hermeneutika u svojoj dijalogičnosti, fleksibilnosti i otvorenosti u relativizam?

G. Vattimo, primjerice, ističe kako je u hermeneutici prisutna radikalna povijesnost i ograničenost. Hermeneutika nije samo teorija o povijesnosti istine, nego je ona sama radikalno povijesna istina. Hermeneutika je, prema talijansko-me filozofu, ne–metafizička filozofija koja ima radikalno interpretativni karakter zbilje.²⁶ A. Milano pak tvrdi da spoznaja, razumijevanje i interpretacija istine, u situaciji povijesnosti i jezičnosti, može ostaviti prostor za relativizam, čak i nihilizam. Ipak, relativizam nije nužan ishod hermeneutike. Odnos između istine i njezine interpretacije, ističe Milano, spoj je identiteta i transcendencije. S jedne strane, istina se *identificira* s interpretacijom koja je pokazuje i određuje, a s druge strane, istina uvijek *transcendira* interpretaciju te izmiče njezinoj definiciji.²⁷ Riječ je, naime, o shvaćanju prema kojem interpretacija i razumijevanje, iako konstitutivno obilježavaju čovjekov odnos s istinom, ne vode nužno u relativizam.

Gadamer, iako jasno ukazuje na povijesnost razumijevanja, ističe kako spoznaja o povijesnosti i ograničenosti ne znači da se čovjeka smije radikalno svesti u okvire povijesti i vremena, tako da se ne ostavi mogućnost postojanja ničeg trajnoga, vječnog i da se sve interpretira samo pod prizmom vremena i povijesti.²⁸

Na drugome mjestu, Gadamer se distancira od Heideggera i nadilaženja tradicionalne metafizike, njezinog jezika i pojmova²⁹, te ističe:

Živimo u doba znanosti. Čini se da je nastupio kraj metafizike. Je li nastupio i kraj religije? I kraj umjetnosti? Sve dok postavljamo ovakva pitanja, sve dok uopće postavljamo pitanja, sve ostaje otvoreno. Čak i mogućnost metafizike. Metafizika nije tek — pa čak ni kod Aristotela — ontoteologija koja nastoji, polazeći od najvišeg bića, odgovoriti što je biće. Ona predstavlja štoviše otvorenost jedne dimenzije koja [...] obuhvaća svako naše pitanje, naše govorenje, naše nadanje.³⁰

25 O pitanju relativizma u filozofijskoj hermeneutici, usp. Jean Grondin, *Ermeneutica e relativismo*, str. 97–115; usp. Francesco Botturi, *Ermeneutica e trascendentalità*, u: *Hermeneutica*, 1997, str. 45–62; usp. Gianni Vattimo, *La fine della modernità*, Milano, 1999, str. 25–38; 119–189; usp. Gianni Vattimo, *Oltre l'interpretazione. Il significato dell'ermeneutica per la filosofia*, Roma–Bari, 1994, str. 3–19; 95–120.

26 Usp. Gianni Vattimo, *Oltre l'interpretazione. Il significato dell'ermeneutica per la filosofia*, str. 9–10; 68.

27 Usp. Andrea Milano, *Quale verità: per una critica della ragione teologica*, str. 75–76. O odnosu istine i interpretacije, te o problemu relativizma u hermeneutičkoj misli također usp. Felix Ó Murchada, *Truth as a problem for hermeneutics*, in: *Philosophy today*, 1992, 36, str. 122–130; usp. Osman Bilen, *The historicity of understanding and the problem of relativism in Gadamer's philosophical hermeneutics*, Washington, 2000, str. 5–29; 149–155.

28 Usp. Hans–Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode*, Tübingen, 1986, str. 105.

29 Usp. Hans Georg Gadamer, *Fenomenologia, ermeneutica, metafisica*, u: Hans Georg Gadamer, *Verità e metodo 2. Integrazioni*, Milano, 2001, str. 205.

30 *Isto*, str. 207. Gadamer zaključuje kako fenomenologija, hermeneutika i metafizika nisu tri odvojena filozofska vida, nego različite dimenzije istoga filozofiranja. Usp. *Isto*, str. 208.

Moguće je, dakle, uočiti ne samo odmak od nihilizma, nego i jednu vrstu rehabilitacije metafizike, ako podržava otvorenost prema vječnome, odnosno prema zbilji koja se ne može svesti samo na ono povijesno. Ne radi se, očito, o *jakoj* metafizici, već o metafizici koju obilježava otvorenost prema cjelini i sveobuhvatnosti zbilje.

S obzirom, pak, na prigovor da radikalno isticanje povijesnosti u suvremenoj hermeneutici vodi k relativizmu, valja istaknuti da Gadamer nikada nije tvrdio da je *sve* povijesnost, nego da je čovjekov proces razumijevanja nužno povijestan, ograničen i parcijalan. Njemački filozof, dakle, ne ide u smjeru dekonstrukcije i nadilaženja metafizike, nego drži kako je moguće uspostaviti plodnu povezanost i kontinuitet s grčkom filozofijom, osobito s mišlju Aristotela i Platona, kojima je posvetio brojne radove. U tom smislu, Gadamerova je pozicija prema filozofijskoj tradiciji i metafizici manje radikalna od Heideggerove pozicije. J. Habermas stoga je istaknuo kako je Gadamer *urbanizirao Heideggerovu provinciju*,³¹ u smislu obnove traganja filozofije za istinom, rehabilitacije vrijednosti tradicije, rekonstrukcije dijaloga s bogatom humanističkom i filozofijskom tradicijom.

Ovim promišljanjem, dakako, nije riješen složen problem rizika relativizma u suvremenoj hermeneutici. Smatramo, međutim, da je barem na tragu Gadamerove pozicije moguće govoriti o otvorenosti filozofijske hermeneutike za vječno i o traganju za istinom, unutar nužne povijesno–vremenske uvjetovanosti u kojoj je smješteno svako čovjekovo traganje i propitkivanje.

3. Odnos hermeneutike i metafizike

U ovome se radu želi ukazati na izazove filozofijske hermeneutike za teologiju. U isto vrijeme, međutim, mora se istaknuti trajna aktualnost i važnost metafizike za teologiju. Teologija se, naime, ne može i ne smije odreći metafizičkoga horizonta, ali niti zanemariti dimenziju povijesti i povijesnosti, tako da je pitanje odnosa između metafizike i povijesti od ključnoga značenja za teologiju. S obzirom da suvremena hermeneutika snažno potvrđuje važnost povijesnosti, teologija ne smije zanemariti njezine dosege. Prema H. Verweyenu, primjerice, između filozofijske hermeneutike i metafizike postoji međusobna ovisnost i komplementarnost; taj odnos predstavlja izazov i zadaću za fundamentalnu teologiju.³²

Među suvremenim teolozima, W. Kasper istaknuo je važnost odnosa hermeneutike i teologije, povijesti i metafizike. Metafizika je filozofija o prvim i univerzalnim principima. Ona se pita o prvome i posljednjem, o jednom i o cijelom, o zbilji koja sve obuhvaća i sadrži, o bitku i o vječnome. Sa svojim univerzalnim

31 Usp. Jürgen Habermas, *Urbanizzazione della provincia heideggeriana*. Laudatio per Hans Georg Gadamer, u: *L'eredità di Hegel*, Roberto Racinaro (ur.), Napoli, 1988, str. 39–47.

32 Usp. Hansjürgen Verweyen, *La parola definitiva di Dio. Compendio di teologia fondamentale*, Brescia, 2001, str. 64–82. O odnosu između metafizike i hermeneutike također, usp. Carmelo Vigna, *Metafisica ed ermeneutica*, u: *Hermeneutica*, 1997, str. 23–43; usp. Carmelo Vigna, *Metafisica minima*, u: *Hermeneutica*, 2005, str. 119–137; usp. Aniceto Molinaro, *Metafisica e ermeneutica in dialogo*, str. 144–232; usp. Jean Greisch, *Ermeneutica e metafisica*, str. 30–41.

kategorijama, metafizika je u cjelokupnoj teološkoj tradiciji predstavljala nezaobilazno mjesto s obzirom na govor o Bogu i na refleksiju o jedinoj Stvarnosti koja sve obuhvaća i određuje, te koja istovremeno nadilazi svaku zbilju.³³

Povijest i povijesnost, međutim, također predstavljaju važnu dimenziju kršćanske teologije. Povijest je, naime, konstitutivan vid bilo Božje objave (Bog se u povijesti objavio i očitovao), bilo čovjekove vjere (čovjek ostvaruje iskustvo i razumijevanje vjere u povijesti i na povijestan način). Hermeneutičko otkriće važnosti povijesti zapravo je na tragu biblijskoga shvaćanja prema kojem povijest predstavlja konstitutivnu dimenziju objave, vjere i teologije.

Kršćanska je objava povijest, ali povijest koja se izdiže prema natpovijesnome: ona je povijest spasenja.³⁴ Jednako tako, teološka istina, iako povijesna, ima natpovijesnu dimenziju. Drugim riječima, teološka istina ostvaruje se upravo u plodnoj napetosti između povijesti i metafizike, provizornosti i definitivnosti. B. Forte ističe kako teološka istina, događajući se u povijesti, ne gubi svoju izvornu snagu i ontološku konzistentnost, nego jednostavno postaje dostupna, razumljiva čovjeku. Istina u sebi postaje istina za nas, ne gubeći ništa od svoje transcendentnosti.³⁵

G. Mura smatra kako hermeneutički pojam istine nikako ne smije biti alternativa metafizičkomu shvaćanju, nego naprotiv predstavlja doprinos kojim hermeneutičko razumijevanje obogaćuje metafizičku istinu. U tom smislu, kategorije koje obilježavaju hermeneutičko shvaćanje istine kao što su očitovanje, mogućnost, povijesnost i jezičnost, predstavljaju izazov samoj metafizici (i teologiji), ukoliko se želi obnoviti u dijaloškome, dinamičnom i hermeneutičkom smislu.³⁶

Metafizika i hermeneutika stoga se u kršćanstvu susreću u jednom recipročnome odnosu i u neodvojivom jedinstvu. Taj odnos između metafizike i povijesti predstavlja za kršćansku teologiju složen odnos od presudnoga značenja. Zadaća je suvremene teologije u nadilaženju alternative između hermeneutike i metafizike te u ukazivanju na plodnu komplementarnost.

4. Plodnost filozofijske hermeneutike za teologiju

Nakon razmišljanja o važnosti metafizike i hermeneutike za teologiju, želimo ukazati na plodnost filozofijske hermeneutike za teologiju. U otkriću univerzalnosti razumijevanja i konstitutivne važnosti povijesti i tradicije, jezika i dijaloga, uzajamnoga prožimanja subjekta i objekta u procesu razumijevanja,

33 Usp. Walter Kasper, Prefazione. L'attuale situazione ed i compiti che si pongono alla teologia sistemica, u: Walter Kasper, *Teologia e Chiesa*, Brescia, 1989, str. 7.

34 Usp. Walter Kasper, Linee fondamentali di una teologia della storia, u: Walter Kasper, *Fede e storia*, Brescia, 1993, str. 91.

35 Usp. Bruno Forte, La teologia come storia, u: *Teologia e storia*, Bruno Forte (ur.), Napoli, 1992, str. 31–33.

36 Usp. Gaspare Mura, *Introduzione all'ermeneutica veritativa*, Roma, 2005, str. 236; usp. Gaspare Mura, Verità e questione ermeneutica, u: *Il sapere teologico e il suo metodo*, Ignazio Sanna (ur.), Bologna, 1993, str. 77–79; 83–85.

hermeneutika predstavlja nezaobilazan izazov teologiji. Riječ je, naime, o izazovu hermeneutičkoga usmjerenja teologije.

Utoliko se u vidu pojavljuje govor o teologiji kao *hermeneutici*³⁷ ukoliko teologija ima pred sobom jedinstven povijesni događaj Božje objave i njezino aktualiziranje, tumačenje i razumijevanje u svakome povijesnom razdoblju.

O teologiji kao hermeneutici može se govoriti i zato što se mora voditi računa o kontekstu i o situaciji u kojoj se nalazi i kojoj je pozvana prenositi i interpretirati događaj objave. U svojoj dužnosti da ostane vjerna, bilo događaju Božje objave u povijesti, bilo povijesnomu i konkretnom kontekstu u kojem se nalazi, teologija se ostvaruje kao hermeneutika.

C. Geffré ističe da hermeneutički zahtjev suvremene teologije proizlazi iz naravi same Božje objave i kršćanske vjere. Budući da Božja riječ objavljena u Isusu Kristu nije identična ni slovu Svetoga pisma ni slovu dogme, nužan je proces interpretacije i reinterpretacije. Upravo vjera, kao prijanjanje uz kršćansku poruku, postavlja zahtjev za hermeneutikom. Istina kršćanske poruke usko je vezana uz povijest i povijesnost. U tom smislu, utoliko hermeneutička dimenzija teologije predstavlja zahtjev same vjere, ukoliko objavljena istina nije mrtva već živa istina, uvijek dostupna u povijesnome prenošenju i kao takva potrebna neprekidnoga interpretiranja i aktualiziranja.³⁸

Na tom tragu, G. Mura smatra kako teologija danas ima potrebu za hermeneutikom kako bi iznova razumjela povijesni događaj objave u njegovoj univerzalnosti te kako bi aktualizirala i učinila razumljivim objavljeni događaj i njegovu poruku u egzistencijalnoj i povijesnoj situaciji suvremenoga čovjeka.³⁹ Teologija također mora na nov način reinterpretirati odnos između istine i povijesti. Kršćanska teologija, naime, nema posla s apstraktnom istinom, odvojenom od povijesti, nego s istinom koja se učinila povijesnom i koju treba uvijek iznova tražiti i interpretirati u povijesti. Hermeneutički odnos između istine i povijesti može se potpuno ostvariti samo u perspektivi kršćanske objave.⁴⁰

P. Colombo pak tvrdi kako hermeneutika u svome odnosu prema teologiji ne predstavlja problem ili opasnost, već mogućnost za teologiju. Štoviše, prema Colombu, dijalog sa suvremenom hermeneutikom za teologiju nije tek stvar izbora,

37 Govor o hermeneutičkome usmjerenju teologije prisutan je u suvremenoj teološkoj misli. O odnosu teologije i hermeneutike, odnosno o ideji teologije kao hermeneutike, vidi: usp. Andrea Milano, *Quale verità: per una critica della ragione teologica*, str. 11–24; 67–90; usp. Giovanni Moretto, *Ermeneutica e teologia*, u: *Hermeneutica*, 1997, str. 137–170; usp. Bernhard Casper, *L'ermeneutica e la teologia*, Brescia, 1974, str. 7–59; usp. Claude Geffré, *Credere e interpretare. La svolta ermeneutica della teologia*, Brescia, 2002, str. 11–43; usp. Claude Geffré, *Una nuova epoca della teologia*, Assisi, 1973, str. 55–98; usp. Oswald Bayer, *Teologia ed ermeneutica*, u: *Annuario filosofico*, 1999, 15, str. 113–129; usp. Werner G. Jeanrond, *L'ermeneutica teologica. Sviluppo e significato*, Brescia, 1994, str. 268–308; usp. Piero Coda, *Il ruolo della ragione nei diversi modelli teologici: verso un modello ermeneutico di teologia?*, u: *Il sapere teologico e il suo metodo*, ur. Ignazio Sanna, Bologna, 1993, str. 129–139.

38 Usp. Claude Geffré, *Una nuova epoca della teologia*, str. 91–93.

39 Usp. Gaspare Mura, *Introduzione all'ermeneutica veritativa*, str. 260.

40 Usp. *Isto*, str. 260–261.

već nužnost i potreba.⁴¹ Na istoj liniji, W. G. Jeanrond potvrđuje relevantnost hermeneutičkoga mišljenja za kršćansku teologiju. Hermeneutika nije tek stvar izbora, već vitalna nužnost za svakog teologa koji svoju ulogu shvaća kao služenje Crkvi, svijetu i istini.⁴²

Na pitanje koja je filozofija danas pogodna za teologiju, A. Milano odgovara kako je upravo hermeneutika najprikladnija *suradnica* teologiji. Radi se o hermeneutici shvaćenoj ne kao metoda ili tehnika, a još manje kao neki ideološki nauk, već o hermeneutici kao složenoj, no dinamičnoj i fleksibilnoj formi filozofije koja omogućuje recipročan odnos subjekta i objekta. Hermeneutika jest prikladna za teologiju, prema Milanu, ako je fleksibilna, otvorena i dijaloška filozofija, sposobna ujediniti subjekt i objekt u tijesan i skladan odnos. Kao takva, hermeneutika pridonosi teološkomu radu, omogućujući da se izrekne bogatstvo riječi objave i da to bogatstvo bude prihvaćeno u slušanju i posluhu vjere (usp. Rim 1,5).⁴³

U kontekstu govora o hermeneutičkoj dimenziji teologije, zanimljivo je promišljanje O. Bayera, koji smatra da se kršćansku teologiju može nazvati *hermeneutičkom* teologijom jer je sam Bog *hermeneut*.⁴⁴ Bog se naime samo-objavio i postao čovjekom. Bog je *hermeneut* u svojoj autokomunikaciji, onaj koji se objavljuje i izriče u ljudskome i zemaljskome jeziku. Sam Bog dolazi na svijet, postaje čovjekom i umire na križu.⁴⁵ Teologija shvaćena kao hermeneutika svaća pozornost na jezični karakter Božje autokomunikacije, kao i na njezin povijesni i vremenski vid. Hermeneutička teologija stoga, u Bayerovoj perspektivi, treba oblikovati svoje razumijevanje Boga i riječi te Boga kao Riječi, u svjetlu komunikacije. Isus Krist, utjelovljenja Riječ, posrednik je i definitivni Božji *hermeneut*, onaj koji je Boga objavio, izrekao i interpretirao.⁴⁶

Zaključak

Teologija, može se zaključiti, stoji pred izazovom suvremene hermeneutike i njezinim dosezima koji se mogu prepoznati u otkriću univerzalnosti razumijevanja, u važnosti recipročnoga odnosa subjekta i objekta, u relevantnosti jezika i dijaloga, povijesti i povijesnosti, tradicije i prošlosti, konteksta i konkretne situacije za ljudsko iskustvo i razumijevanje.

41 Usp. Paolo Colombo, *Ermeneutica e teologia. Verità e storia in H. G. Gadamer*, str. 32–33.

42 Usp. Werner G. Jeanrond, *L'ermeneutica teologica. Sviluppo e significato*, str. 306.

43 Usp. Andrea Milano, *Quale verità: per una critica della ragione teologica*, str. 18–19; 70. S obzirom na prigovore upućene hermeneutici, prema kojima bi ona vodila relativizmu ili čak nihilizmu, Milano odgovara da hermeneutika po sebi ne isključuje ontologiju i metafiziku, štoviše, uključuje ih, kao malo koja suvremena filozofska struja i misao. Iako snažno naglašava povijest i povijesnost, filozofijska hermeneutika ne zatvara povijest isključivo u imanentnost, bez otvorenosti transcendentnosti. Naprotiv, prema Milanu, postoji pozitivna i konstruktivna vizija hermeneutike, koja potvrđuje korelaciju između jezika i stvari, istine i povijesti, istine i bitka. Usp. *Isto*, str. 18–19.

44 Usp. Oswald Bayer, *Teologia ed ermeneutica*, str. 113.

45 Usp. *Isto*, str. 113.

46 Usp. *Isto*, str. 129.

U takvome svjetlu, filozofijska hermeneutika bitno nadilazi ulogu pomoćne discipline i predstavlja izazov za teologiju, u smjeru razvoja hermeneutičke dimenzije cijele teologije. Univerzalnost interpretacije i razumijevanja, kao i dimenzije povijesnosti, dijaloga, intersubjektivnosti i tradicije, tiču se konstitutivno i same teologije. Utoliko se ne radi, drugim riječima, o *izvanjskoj* ponudi hermeneutike, u smislu pomoćne discipline ili metode, već o *unutarnjem* izazovu, ukoliko čitava teologija može/mora usvojiti hermeneutičku dimenziju. Na tragu filozofijske hermeneutike koja se shvaća kao univerzalni vid filozofije, teologiji je izazov usvajanje hermeneutike i njezine datosti kao dimenzije cijele teologije. Pri tom mislimo osobito na *intellectus fidei*, odnosno na teološku refleksiju koja datosti objave i vjere treba promišljati unutar povijesnoga, intersubjektivnog i dijaloškog horizonta.

Riječ je o teologiji s povijesnim usmjerenjem, na liniji biblijske perspektive i u skladu s dinamičnom napetošću između apsolutnoga i povijesnoga, vječnoga i vremenitoga. Takva koncepcija nije relativistička niti briše metafizički horizont, već se radi o nužnome supostojanju hermeneutičkoga i metafizičkoga usmjerenja teologije.

Teologija naime nikad nije i ne smije biti statična i *hermetična*, već upravo dinamična i *hermeneutična*. Ona stoji u trajnoj dinamičnoj napetosti između jedinstvenoga povijesnoga događaja Božje objave i zadaće prenošenja, tumačenja i aktualiziranja toga događaja u svakom povijesnome razdoblju.

Filozofijska hermeneutika ne pruža gotova rješenja i spremne odgovore niti pretendira biti definitivni filozofijski izričaj. Možemo, međutim, prepoznati njezinu plodnost i mogućnosti koje, u svojim hermeneutičkim kategorijama, pruža teologiji. Svakako, rezultati filozofijske hermeneutike ostaju *otvoreni* za daljnja promišljanja. Upravo u otvorenosti i nedovršenosti, dosezi suvremene hermeneutike vjerni su vlastitoj filozofijsko–hermeneutičkoj strukturi.

Theology and the Challenge of Philosophical Hermeneutics

Davor Vuković*

Summary

In this article the author deals with the richness of philosophical hermeneutics and its ability to challenge theology. The author endeavours to portray the significance of the hermeneutics concept. Hermeneutics has, namely, surpassed its exclusively methodological–helpful aspect which it had in the course of history. In modern times it has gained philosophical status, its starting point being the universality of the phenomenon of understanding and interpretation. Philosophical hermeneutics has also rediscovered the constitutive significance of historicity, intersubjectivity, tradition, languageness and dialogue for the whole of human understanding and experience. The author mentions the risk of relativism in hermeneutics and points out that hermeneutics and metaphysics, in light of their significance for theology, stand in a complementary relationship. Finally, the author points out the possibility (and necessity) of characterizing theology as hermeneutics, or rather the vision of theology as hermeneutics. This is not a question of using philosophical hermeneutics as a helping discipline, rather of adopting hermeneutics internally and discovering it as a dimension of theology as a whole.

Key words: philosophical hermeneutics, theology, historicity, understanding, interpretation, relativism, metaphysics

* Davor Vuković, Dr.Sc., Teaching Assistant, Department of Fundamental Theology, Catholic Faculty of Theology, Đakovo, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Address: Petra Preradovića 17, 31400 Đakovo, Croatia. E-mail: dav.vuk@gmail.com